

Ю В І Л Е Й

МУДРІСТЬ, ПРАЦЯ І СПОКІЙ ЯК ВИЯВ ЖИТТЄВОЇ ЕТИКИ (до 70-річчя від дня народження Ірини ФІЛАК)

Ірина Ярославівна ФІЛАК – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет», авторка понад 70 праць; стаж науково-педагогічної роботи – понад 48 років.

Знаковий ювілей колеги, з якою нас поєднує професійна діяльність, спонукає до осмислення її непростого життєвого шляху, який за скупими анкетними рядками не завжди видимий.

Ірина Ярославівна Філак (у дівочтві Хрептак) народилася 8 січня 1956 року в селі Довге Іршавського району Закарпатської області в сім'ї фармацевтів. Згодом родина переїхала в Перечин, де дівчина із золотою медаллю закінчила середню школу. З 1973 по 1978 рр. навчалася на українському відділенні філологічного факультету Ужгородського державного (нині національного) університету. Талановитій та активній студентці пророкували велике майбутнє. Диплом із відзнакою, навчання в заочній аспірантурі (1978–1982), публікації за темою дисертації, ґрунтовні доповіді на міжнародних наукових конференціях, – усе це свідчило про успішний професійний старт. Та одна справа – йти в науку, маючи потужну підтримку, і зовсім інша – коли людина сама стає опорою рідним. Випускниця-відмінниця розпочала трудову сторінку своєї біографії лаборантом кафедри української мови. Хто бодай рік-два обіймав цю посаду, той знає: лаборант на кафедрі є одночасно берегинєю, друкаркою-стенографісткою, ученим секретарем, консультантом, психологом. Знання нормативних документів, робочих програм, наповнення книжкових фондів науковою літературою, ведення ділової документації та комунікація з колегами й студентами, – це була лише частина обов'язків упродовж семи років. Водночас Ірина Ярославівна стала ще й викладачем-погодинником. Старші колеги, серед яких були й метри філології – проф. Й. О. Дзендзелівський та доц. К.Й. Галас, до речі своїй здібній учениці проводити практичні заняття із найскладніших дисциплін, зокрема історичної граматики, діалектології, старослов'янської, і були впевнені, що вона обов'язково впорається.

Не бракувало й громадських доручень, які необхідно було безвідмовно виконувати. Ніхто не зважав на важкі життєві обставини співробітниці, та й рівень добробуту викладачів тоді був далеким від бажаного. Не маючи власного житла в Ужгороді, упродовж майже двох десятиліть Ірина Ярославівна щодня добиралася на роботу з Перечина. Пізніше додалися клопоти, пов'язані з доглядом за важкохворою матір'ю. Незмінним залишалося ставлення до праці. Не нарікаючи на долю, владу й низьку зарплату, наша колега повсякчас шукала додаткові можливості для забезпечення родинної стабільності. Для цього поєднувала викладацьку діяльність із роботою в школі, а по суботах і неділях

працювала на підготовчих курсах. Фінансова відповідальність, яку свідомо брала на себе, поєднувалася з невинною готовністю до додаткових навантажень. Водночас І.Я. Філак продовжувала працювати над кандидатською. Значно загальмували її роботу різкі зміни у вимогах. Спершу дисертація була виконана російською мовою і на друкарській машинці, як було прийнято в радянські часи, а пізніше все довелося перекласти українською та підготувати в комп'ютерному форматі. Крім того, науковий керівник, професор Й.О. Дзендзелівський, вимагав від своїх учнів філігранної наукової точності й без цього до захисту не допускав. Фактичний матеріал ретельно перевірявся за словниками, зокрема й малодоступними. Інколи сам пошук таких джерел забирив багато часу, однак глибина та достовірність результатів забезпечувалося стовідсотково. Тож кандидатська дисертація І. Філак «Ентомологічна лексика українських говорів району Карпат» (1997 р.), хоч довго писалася, але була високо оцінена опонентами та членами спеціалізованої вченої ради й могла стати підґрунтям докторської праці. Ірина Ярославівна, однак, не прагнула зовнішнього утвердження своїх високих прагнень, у житті залишалася скромною, але це не применшує значущості її наукового доробку й педагогічного авторитету.

Ентомологічна лексика стала ядром наукових спостережень дослідниці упродовж тривалого періоду (від 1980 і до 2024 рр.). У численних

статтях¹ та кандидатській дисертації представлено самостійно зібрані в польових умовах лексеми на позначення комах в українських говорах Карпат, описані мотиваційні моделі таких назв, проаналізовано їх семантичну структуру, простежено історію формування української наукової ентомологічної номенклатури, осмислено дериваційну основу, здійснено лексикографічне представлення ентомологічних номінацій. Чимало наукових розвідок І. Філак вийшли за кордоном, зокрема в Словаччині. У пізніших працях назви комах розглянуто вже не як вузьку терміносистему, а як етнолінгвістичний код, через який реконструюється народна таксономія природи, міфологічні уявлення, простежується зв'язок мови з обрядовістю².

Другий блок досліджень у доробку І. Філак презентує лексико-семантичні особливості діалектизмів в умовах міжмовної інтерференції³. Тут дослідниця переходить від тематичної групи (комахи) до загальної теорії семантики діалектного слова. Західнокарпатські говірки в її наукових розвідках розглядаються як перехідна ареальна зона, у якій збережені архаїчні форми та фіксуються інноваційні зміни, зумовлені контактами в мультикультурному середовищі.

Третій пласт наукових напрацювань І. Філак пов'язаний зі слов'янським мовним простором⁴. Вільно володіючи польською та словацькою, дослідниця аналізувала окремі українсько-словацькі

та українсько-польські лексичні паралелі, а також випадки граматичної асиметрії у споріднених мовах.

Четверта сфера досліджень характеризується зміщенням фокусу уваги вченої до проблем текстотворення⁵. Мова художнього дискурсу аналізується в її статтях через семантичні поля, функціональну синонімію, роль лексики у формуванні образності. По суті, це логічне продовження попередніх семантичних студій, але вже на рівні тексту, а не окремої лексеми.

Серед інших напрямів наукових зацікавлень ученої важливе місце посіли публікації з історії мови, фахового мовлення студентів-угорців, русинського питання на Закарпатті, а також – рецензії на монографії, граматики, словники.

Доцент І. Я. Філак має багатолітній досвід науково-педагогічної діяльності; за час роботи на кафедрі української мови забезпечувала викладання всіх основних дисциплін, підготувала чимало методичних посібників, серед них: «Морфеміка і словотвір сучасної української літературної мови» (у співавторстві з Г. Вовченко та Н. Венжинович) (Ужгород 2000); «Практичний посібник з українського синтаксису» (у співавторстві з З. Т. Ганудельовою) (Banská Bystrica, 2001); «Синтаксис української мови. Методичні розробки до практичних занять для студентів спеціальності “Словацька мова і література”» (Ужгород 2003); «Методичні вказівки з курсу “Сучасна українська літературна мова” для студентів спеціальності “Угорська мова і література”» (Ужгород 2005); «Вступ до слов'янської філології» (Ужгород 2024). Ірину Ярославівну також неодноразово залучали до складу журі учнівських олімпіад з української мови та конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук. Вона упродовж років і сама керувала науковою роботою школярів і щиро раділа успіхам своїх вихованців, коли ті здобували призові місця.

Науково-педагогічна діяльність нашої ювілярки поєднується з безперервним професійним самовдосконаленням. Нині нові акредитаційні вимоги передбачають обов'язкову публікацію викладачем наукових праць із дисциплін, які він забезпечує. Тож, читаючи курс «Українська мова за професійним спрямуванням» на факультеті здоров'я і фізичного виховання, Ірина Ярославівна взялася

¹ Див. напр.: Філак І. Мотиви номінацій в українській народній ентомологічній номенклатурі. *Дослідження лексики і фразеології говорів Українських Карпат*. Ужгород, 1982. С. 80–84; Філак І. З української ентомологічної лексики району Карпат (назви для метелика Lepidoptera). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Вип. 4. Ужгород, 2001. С. 531–533; Філак І. Назви для капустянки, або вовчка, в українських карпатських говорах. *Дукля*. 2000. № 2. С. 44–48 (Словацька Республіка); Філак І. Семантична структура ентомологічних назв в українських карпатських говорах. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород, 1999. С. 191–193.

² Філак І. Евфемізми і табу як відображення духовності народу. *Мова і духовність нації: Зб. тез регіон. наук.-практ. конф.* Львів, 1989. С. 50–52.

³ Філак І. Семантична структура ентомологічних назв в українських карпатських говорах. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород, 1999. С. 191–193; Філак І. Семантична структура лексеми в закарпатських говірках українсько-словацького порубіжжя. *Filologická revue*. 2000. №2. С. 55–61. (Словацька Республіка); Філак І. Семантична структура закарпатських говірок. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. зб. наук. праць. Вип. 8. Ужгород, 2005. С. 218–222. Філак І. Семантичні особливості західнокарпатських говірок. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. зб. наук. праць. Вип. 10. Ужгород, 2006. С. 224–230.

⁴ Філак І. Українсько-словацькі міжмовні омоніми і переклад. *Preklad a tlmočene*. № 2. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Banská Bystrica. 2000; С. 25–29. (Словацька Республіка); Філак І. Переклад зі словацької на українську: власні назви. *Preklad a tlmočene*. № 3. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie. Banská Bystrica. 2001. С. 129–130. (Словацька Республіка); Філак І. З українсько-словацької міжмовної омонімії. *Sarpatica-Karpatika*. Вип. 17. Ужгород, 2002. С. 325–329. Філак І. Українсько-польські семантичні відмінності в словах спільного походження. *Україна-Польща: історія, сучасність, перспективи*. Матеріали науково-практичної конференції. Ужгород, 2004. С. 171–176.

⁵ Філак І. Синоніми іменників і дієслів як елемент творення тексту роману М. Матіос «Солодка Даруся». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2024. Випуск 2 (52). С. 179–186; Філак І. Лексичні засоби вияву експресії в українській новелістиці. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Вип. 24. Ужгород, 2019. С. 62–64; Філак І. Я., Молнар М. В. Синоніміка дієслів як елемент текстотворення у романі А. Кокотюхи «Червоний». *Роль студентської молоді в суспільному житті України в умовах воєнного стану*. Зб. матеріалів конференції. Хуст, 2023. С. 70–75; Філак І. Я. Особливості вираження морфологічних категорій у поетичних творах В. Пачовського. *Василь Пачовський у контексті історії та культури України*. Ужгород, 2001. С. 241–244; Філак І. Я. Особливості вираження морфологічних категорій у поетичних творах В. Пачовського. *Василь Пачовський у контексті історії та культури України*. Ужгород, 2001. С. 241–244.

за дослідження термінології фізичної терапії⁶, вдосконалення мовленнєвих компетентностей студентів спеціальності «Фізична терапія. Ерготерапія»⁷.

Ірина Ярославівна володіє рідкісним у науковому середовищі хистом – помічати не лише очевидні філологічні огріхи, а й приховані моральні наміри. Для неї помилково вжитий редукований ь замість ъ у праслов'янській формі **vьrba* чи наївне пояснення «*л, який перейшов у в [у дієслові пішов]*» замість коректного наукового коментування про явище вокалізації [л] → [ў] у формі минулого часу – це лише перший рівень спостереження.

У пошанівному дискурсі ювілей завжди спонукає до спогадів...

Ірину Ярославівну я вперше зустріла в кінці 80-их років минулого століття, коли була першокурсницею. На її парах була доброзичлива атмосфера, зникав страх, а після її пояснень усе складне ставало простим і зрозумілим. Пізніше, коли я вже працювала на кафедрі, була вражена глибиною знань своєї досвідченої колеги, яку неспроста називали ходячою енциклопедією. З Іриною Ярославівною ми в паралельних підгрупах проводили практичні заняття зі старослов'янської, орфографічного практикуму, сучасної української, тож офіційне й неофіційне спілкування триває довго. Пам'ятаю, як нелегко давалася мені підготовка до занять з історичної граматики. Якщо в університетському під-

ручнику чогось бракувало, Ірина Ярославівна приносила з дому словацькі посібники з численними закладками й необхідними прикладами, терпляче пояснювала, тактовно виправляла, підказувала простіші шляхи виконання складних завдань. Завдячую наставниці й за те, що своїм спокоєм і мудрістю зупиняла мене, коли буря вибухових емоцій могла назавжди зруйнувати мою кар'єру. Такі факти не впишеш у конспект, не все втиснеш у рамки статті, але понесеш у життя як зразок справжньої майстерності й педагогічного такту.

На філологічному факультеті Ірина Філак – не лише компетентний дослідник діалектного мовлення, а й авторитетний викладач. Тиша її щоденної праці створює простір для малих і великих відкриттів, а знання, які щедро передає студентам, стають основою для майбутніх наукових і освітніх досягнень.

Нині науково-пошукову енергію наша колегиня дедалі більше сублімує в родинні турботи: завжди морально підтримує свого чоловіка Фелікса Георгійовича в його доцентській роботі, а також сина Ярослава, який обіймає високу посаду завідувача кафедри; допомагає онукові Арсенові, який здобуває освіту за кордоном; підбадьорює добрим словом невістку Злату й ніколи не забуде вчасно повести на дитяче свято онучок Злату та Анісію.

Дай Боже, шановна Ірино Ярославівно, щоб Ви й майбутнім своїм праправнукам ще могли отак допомогти. Здоров'я Вам і довголіття.

З ювілеєм!

Віталія Паніш,

доктор філологічних наук,

професор кафедри української мови

Ужгородського національного університету

<https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

*Колектив кафедри української мови щиро вітає ювілярку
і бажає їй рясних Божих благословінь.
З роси і води Вам, шановна **Ірино Ярославівно,**
на многії і благії літа!*